

ИМПОРТТЫ АУЫСТЫРУ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНА ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ФАКТОР РЕТІНДЕ

*Калгулова Р.Ж., э.ғ.к., профессор, ЖАҚ доценті
Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты,
Алматы қ.*

Аннотация. Зерттеу қазіргі заманғы қоғамның әл-ауқаты үшін қажет ұлттық экономикалық қауіпсіздікті қолдау мақсатында импортты алмастыру саясатын іске асырудың алдындағы экономикалық қызметтің жекелеген салалары бойынша импортты алмастыру мүмкіндіктерін талдауды ұсынады. сақтандыру. Қазіргі уақытта әлеуметтік әл-ауқат экономикалық қызметтің көрінісі, қоғамға Мемлекеттік ықпал ету құралы, сондай-ақ әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінің көрсеткіші ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: импортты алмастыру, импортты алмастыру саясаты, ұлттық тауарлардың өтпелі экономикасы, технологиялық инновациялар, факторлар.

Кіріспе. Экономикалық қауіпсіздік дәстүрлі түрде экономиканың ең маңызды сапалық сипаттамасы болып саналады, оның жоғары өмір сүру деңгейін ұстап тұру, халық шаруашылығын дамыту ресурстарымен тұрақты қамтамасыз ету, сондай-ақ ұлттық мүдделерді дәйекті іске асыру қабілетін анықтайтын экономикалық жүйе [1]. Әлемдік экономиканың тұрақсыздығы және саяси шиеленістің өсуі жағдайында елдегі экономикалық қауіпсіздікті арттыру шараларын қабылдау қажет.

АЖ-нің екі негізгі ерекшелігін ажыратуға болады: бәсекеге қабілеттілік және экономикалық тиімділік. Бұл зерттеу тек егжей-тегжейлі теориялық талдау кезінде ғана емес, осы ерекшеліктердің негізгі аспектілерін анықтауға бағытталған. Бәсекелестікті артта қалдыру құралы ретінде бәсекеге қабілеттілікті дамыту кез келген елдің стратегиялық мақсаты және тұрақты әлеуметтік-экономикалық өсуінің

негізі болып табылады, бірақ «білімді» дамыту экономика «бәсекеге қабілеттіліктің өсуіне әсер ететін маңызды аспект болып табылады. [2]

Әдістеме. Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігі ел экономикасының сыртқы және ішкі экономикалық күйзелістерге, тәуекелдер мен осалдықтарға тұрақтылығына, болжамдылығына және орнықтылығына жатады. Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігі елдің саяси тұрақтылығымен, әлеуметтік әл-ауқатымен және орнықты дамуымен тығыз байланысты.

Қазақстан өз экономикасын әртараптандырудың, шикізатқа тәуелділікті төмендетудің және әлемдік экономикаға интеграцияны күшейтудің арқасында экономикалық қауіпсіздіктің жоғары деңгейіне қол жеткізді. Сондай-ақ, ел инфрақұрылым мен адами капиталға қомақты қаржы бөлді, бұл күшті және тұрақты экономиканы құруға көмектесті.

Қазақстандағы экономикалық қауіпсіздіктің негізгі факторларының бірі экономикалық өсуге ықпал ететін және сыртқы күйзелістерден қорғайтын мұнайдың, газдың және пайдалы қазбалардың үлкен қорлары болып табылады. Алайда, Қазақстан өз экономикасын әртараптандыру және өндіруші секторға тәуелділікті азайту қажеттілігін де түсінеді. Үкімет жаңа жұмыс орындарын құруға және экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектескен ауыл шаруашылығы, өндіріс және қызметтер сияқты басқа секторларды дамытуға белсенді үлес қосты.

Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігінің тағы бір маңызды аспектісі-елдің әлемдік экономикаға интеграциясын күшейту жөніндегі күш-жігері. Қазақстан Дүниежүзілік сауда ұйымының (ДСҰ) мүшесі болып табылады және бірнеше елдермен еркін сауда туралы келісімдер жасасты, бұл оның тауарлары мен қызметтері үшін жаңа нарықтар ашуға көмектесті. Ел сонымен қатар іскерлік ортаны

жақсарту және шетелдік инвестицияларды тарту бойынша белсенді жұмыс істейді, бұл экономикалық өсуді жеделдетуге және жаңа жұмыс орындарын құруға көмектесті.

Осы күш-жігерден басқа, Қазақстан үкіметі де елді әлеуметтік қорғау жүйесін жақсарту және экономикалық өсуден түсетін пайданы кеңінен бөлуді қамтамасыз ету үшін жұмыс істеуде. Бұған кедейлікпен күресу, денсаулық сақтау мен білімге қол жетімділікті жақсарту және жұмысшылардың құқықтарын қорғау саясаты кіреді.

Жалпы, Қазақстан өз экономикасын әртараптандыру, шикізатқа тәуелділікті азайту және әлемдік экономикаға өзінің интеграциясын күшейту есебінен экономикалық қауіпсіздіктің жоғары деңгейіне қол жеткізе алды. Дегенмен, ел үшін үнемі өзгеріп отыратын жаһандық экономика жағдайында экономикалық қауіпсіздікті сақтау үшін бейімделуді және дамуды жалғастыру маңызды.

Нәтижелер және талқылау. АЖ-ны экономикалық қауіпсіздік тұрғысынан талдау үшін аландаушылық тудыратын саладағы бәсекеге қабілеттілік деңгейін ғана емес, сонымен қатар инновация деңгейін де зерттеу қажет.

Өнеркәсіптік кешен кез келген ел экономикасының маңызды факторы болып табылады. Алайда, өнеркәсіптік кәсіпорындардағы стратегиялық басқару процестерінің төмен деңгейі және мемлекет тарапынан бәсекеге қабілетті өнім шығару бойынша қараусыз қалған өндірістік қуаттарды тез және тиімді игеру үшін заманауи стратегиялық шешімдер қабылдаудың болмауы және еуропалық нарықтағы сұраныс кейбір өнеркәсіптік кәсіпорындарды рецессия мен банкроттыққа әкелуі мүмкін (Вашенко 2015).

Ресей импортының АҚШ долларындағы құны 2013-2021 жылдар аралығында төмендеді. Бұл импортты алмастыруды емес, әлсіз экономикалық дамуды және рубльдің айтарлықтай құнсыздануын көрсетті. ЖІӨ – ге қатысты ресейлік импорт соңғы екі онжылдықта АҚШ

долларында да, тұрақты рубльде де шамамен 20% деңгейінде салыстырмалы түрде тұрақты болды. Ресейдің сыртқы саудасының тауарлық құрылымы соңғы онжылдықтарда аз өзгерді. Ресей экспортында энергия және басқа шикізат басым. Ресейлік импорт негізінен инвестициялық және тұтыну тауарларынан және оларды өндіруге қажетті компоненттерден тұрады. Біріктірілген деңгейде ресейлік өндіріс импорттық ресурстарға тәуелді емес. Әдетте, шағын елдер мен жаһандық сату тізбегіне көбірек қатысатын елдер импорттық ресурстарға көбірек сүйенеді. Салыстырмалы түрде ірі экономикасы бар Ресей жаһандық қосылған құн тізбегіне шектеулі мөлшерде ғана қатысады. Оның орнына ол негізінен тауар экспортына бағытталған (Simola 2022).[2]

Импортты алмастыру-кез келген елдің экономикасы үшін күрделі тәжірибе. Оның енгізілуі елдің көптеген экономикалық агенттерін жеткізу және сату арналарын өзгертуді бастайды. 2014 жылдың сәуірінде оның мақсаты жаһандық технологиялық ортаға интеграциялана отырып, өзін-өзі тиімді дамытуға қабілетті бәсекеге қабілетті, тұрақты, құрылымдық жағынан тендестірілген саланы құру болды. Ол сондай-ақ елдің экономикалық өсуі мен қорғаныс қабілетін тиімді қамтамасыз ететін инновациялық өнімдердің жана нарықтарын қалыптастыруға және дамытуға бағытталған озық өнеркәсіптік технологияларды әзірлеуге және қолдануға шақырды.[3]

Импортты алмастыру саясаты ішкі сұранысты ұлғайту және импортқа сұранысты оңтайландыру үшін отандық тауарлардың өндірісі мен бәсекеге қабілеттілігін ынталандыруға бағытталған шаралар кешенін білдіреді. Бұл өтпелі экономиканың экономикалық көшбасшыларға тәуелділігін төмендету қажеттілігімен анықталады. Импортты алмастыру саясатының негізгі мақсаты ұлттық өндірісті ынталандыру және сұранысты ынталандыру және импортты

шектеу үшін жаңа өнімдерді әзірлеу болып табылады. Импортты алмастыру саясатын жүргізуге ықпал ететін факторларға ішкі нарықтың үлкен сыйымдылығы, Табиғи ресурстар және шикізат экспорты есебінен салаға инвестицияларды қамтамасыз ету мүмкіндігі жатады (Червинский, 2015).

Импортты алмастыру стратегиясын іске асыру негізінен мыналарды қамтитын сауда қорғау саясатын талап етеді (Насырова және т. б., 2020):

Тарифтік қорғау, яғни түпкілікті тұтыну тауарларының импортына жоғары тарифтер және төмен тарифтер немесе түпкілікті тұтыну тауарларын өндіру үшін қажетті өндіріс құралдары мен аралық тауарларға арналған тарифтерден босату.

Маңызды емес тауарлардың импортын азайту үшін тауарлардың әртүрлі түрлерінің импортын шектейтін және мемлекет қолдайтын өнеркәсіптік кәсіпорындардың импорттық күрделі тауарлар мен аралық өнімдерді алып, олардың өндірістік шығындарын төмендетуін қамтамасыз ететін импорттық квоталар.

Тауарлардың құнын төмендету және шетел валютасы тапшылығының қысымын төмендету үшін ұлттық валюта бағамын көтеру, бірақ тарифтер мен квоталар импортты алмастыру стратегиясындағы маңызды кепілдіктер болып табылады.

Импорт алмастыру және индустрияландыру саясаты (ISI) дизайн бойынша болып табылады интервенционист және нарықтың қажетті нәтижеге жете алмауына негізделген. Мүмкін, қатені түзетіп, нарыққа қалғанын жасауға мүмкіндік беру керек еді, бірақ ISI саясаты оның орнына тікелей араласуды қолдануға бейім. ISI-де Үкімет көбінесе жеке агенттерді вытыстырадыөзін таратады. Тікелей бөлуді жүзеге асыру үшін үкімет Мемлекеттік кәсіпорындарды (БП) саясат құралы ретінде сақтайды. Акционер ретінде

үкімет мемлекеттік кәсіпорынға қажетті бөлуді тапсырады. Саясат ретінде мұндай тікелей араласуды нарықтық экономика жағдайында саясатты бағалау үшін қолданылатын бір өлшем бойынша бағалау мүмкін емес

1999 жылға дейін Қазақстан экономикалық ықпалдандыру саясатын жүргізді және жалпы еркін сауда қағидаттарында нафирма болды. Бұл мәселе бойынша сауда саясатының декларациясы жасалған 1992ж. Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен Даму стратегиясы, 14үкімет «сыртқы сауданың ашықтығы, экспортты ынталандыру, импортқа ең аз шектеулер, бірыңғай импорттық тариф, ұлттық валютаның оңтайлы бағамы және сыртқы инвестициялар үшін қолайлы орта» бағамын алды. Декларациялар, іс жүзінде қабылданған, саясат пен практика сауданы, әсіресе тауарлардың экспортын өте шектеулі етті. Үкімет қолма-қол ақшаның жетіспеушілігін бастан өткерді және сауда салықтары қабылданды, кірісті көбейтудің қарапайым тәсілі ретінде. 1994 жылдың қаңтарында үкімет экспорттық квоталарды енгізді. сондай-ақ, «стратегиялық маңызды байланыстар» экспортын мемлекеттік сауда компаниялары бақылайды деп шешті. Сәнді тауарларға әкелу баждары көтерілді, бұл ретте 100% – ға дейін қатты валюталық түсім беру мақсатында Экспорттық шектеулер енгізілді. Қазақстан оның сауда серіктестерінің кез келгенінен артық.[1]

2001 жылы қабылданған тоқыма және тамақ өнеркәсібіндегі импортты алмастыру бағдарламасы Қазақстандағы өнеркәсіптік саясаттың алғашқы мәлімдемелерінің бірі болып табылады. Ол ұзақ жолды жалғастырады дамушы елдердегі ISI жағдайы. Ол сондай-ақ қазақстандықтар арасында ең аз дәйектіліктің бірі болып табылады ISI бағдарламалары нақты емес мақсаттар мен қысқа мерзімдер арасындағы сәйкессіздікке байланысты (2001-2003).

Инвестицияларды тарту, арнайы экономикалық аймақтарды құру және ынталандыру бағдарламасы экспорт 2010-2014 жылдары басқа құжаттарға қарағанда біршама жоғары деңгейге ие. Бағдарлама 2010 жылдың соңында премьер-министрдің жарлығымен қабылданды. Ол тағайындалды Индустрия және жаңа технологиялар министрлігі (ИЖТМ) және бағдарламаны жүзеге асыру үшін басқа «мүдделі» министрліктер мен жергілікті әкімшіліктерге. Бағдарлама әзірленді MINT және 2020 және SPFIID жоспарының бөлігі болды, екеуі де сол жылдың басында қабылданды.

Сондықтан бағдарламалық құжат біршама егжей-тегжейлі болуы керекпрактикалық саяси құжат. Бағдарламаның мақсаты «жеке капиталға тартымды жағдай жасау»болды.Қайта өңделген экспортты ілгерілету есебінен шикізаттық емес экспортқа бағдарланған және жоғары технологиялық өндіріске және әлемдік сауда жүйелеріне интеграциялауға». Мақсатқа жету үшін ИЖТМ 2014 жылға қарай орындалуы тиіс негізгі міндеттерді анықтады. Мақсат немесе атау парафразаланған, бірақ кейбіреулері одан әрі қарай жүрді, соның ішінде: «инвестиция тарту терминдерін жетілдіру. Қазақстанның оң инвестициялық имиджін ілгерілету. Жаңа құру арнайы экономикалық аймақтар (АЭА) және өндірістік аймақтар. АЭА реттеу жөніндегі заңнаманы жетілдіру. Экспорттаушыларға сервистік қолдау көрсету арқылы экспортты дамытуға және ілгерілетуге ықпал ету. Қазақстанның жеңіл өнеркәсібінде 1044 кәсіпорын бар. Онда 12,7 мың адам жұмыс істейді. 2019 жылдың қаңтар-қазан айларында жеңіл өнеркәсіп өнімінің көлемі 18,9% – ға ұлғайып, 87,5 млрд теңгені құрады. Өсім тоқыма өндірісінде 23,7% – ға және киім өндірісінде 7,5% – ға байқалады. 2019 жылдың қаңтар-қазан айларында жеңіл өнеркәсіп өнімін өндірудегі негізгі үлес тоқыма өнеркәсібіне тиесілі – 53% (46,1 млрд теңге), одан кейін 37% үлесі бар киім өндірісі (32,8 млрд

теңге) және 10% үлесі бар былғары-ілеспе өнім өндірісі (8,6 млрд теңге). Қазақстанның жеңіл өнеркәсіп айналымы ағымдағы жылдың 9 айында 1,3 миллиард долларды құрап, өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 14,5% – ға өсті.

Импортты алмастыру шаралары: жобалық кеңсе және жұмыс тобы. Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің мәліметі бойынша, 11 айда барлық кіші салаларда импорттық ағындардың өсуі байқалды. Әрине, импорттық өнімге жоғары сұраныстың себебі төмен баға болып табылады. Бұл тұрғыда отандық өндірушілер шетелдік өнімдермен бәсекеге түсе алмайды. Шынында да, отандық кәсіпорындардың белгілі бір сападағы шикізатқа және Қазақстанда өндірілмейтін шикізатқа қажеттілігі бар. Осылайша, соңғы өнім қымбаттайды.

Қалыптасқан міндетті шешу үшін «Атамекен» ҰКП базасында вице-премьер-министр Роман Скляр мен «Атамекен» ҰКП Басқарма төрағасы Абай Мырзахметов пен өнеркәсіп және инфрақұрылымды дамыту министрі Бейбіт Атамқұловтың төрағалығымен қарапайым заттар экономикасы, импортты алмастыру және экспорт жөніндегі жобалық кеңсе құрылды.

Қазіргі уақытта бірқатар өндірістік кәсіпорындарда ұқсас өнімнің отандық өндірісін ұйымдастыру есебінен импортты алмастыру мүмкіндігі тұрғысынан мемлекеттік сатып алу және квазимемлекеттік секторды сатып алу шеңберінде сатып алынатын тауар позицияларын талдау бойынша жұмыс тобы құрылды. өнеркәсіп, оның ішінде жеңіл өнеркәсіп.[5]

Жеңіл өнеркәсіп өнімдерінің экспорты: 30 кәсіпорын сыртқы нарыққа шығады. 2019 жылы Жеңіл өнеркәсіп өнімдерінің экспорты өсуді көрсетеді. Экспорттық жеткізілімдердің өсуі тоқыма өндірісінде 21,5% – ға және киім өндірісінде 12% – ға байқалады.

2019 жылғы негізгі экспорт мақта талшығы, пластикке малынған, қапталған немесе қайталанған тоқыма материалдары, төсек-орын жабдықтары болды. Мақта талшығының негізгі экспорты – Қытайға, Молдоваға, Латвияға, тоқыма материалдары қытай мен Ресейге, төсек – орын Ресейге жеткізілді.

Қазақстанда жеңіл өнеркәсіптің 30 кәсіпорны ғана сыртқы нарыққа шығады. Жалпы, жеңіл өнеркәсіп өнімдерінің шамамен 10% – ы экспортқа жіберіледі.

Жоғарыда келтірілген көрсеткіштерді ескере отырып, импортты шынымен тиімді алмастыру туралы айту, сондай-ақ қазіргі уақытта импортқа тәуелділігі жоғары экономикалық қызмет салалары өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету.

Қорытындылай келе, экономикалық қауіпсіздік Қазақстан үшін басты проблема болып табылады, өйткені ол елдің саяси тұрақтылығымен, әлеуметтік әл-ауқатымен және орнықты дамуымен тығыз байланысты. Ел өз экономикасын әртараптандыру, шикізатқа тәуелділікті азайту, әлемдік экономикаға интеграцияны күшейту, инфрақұрылым мен адами капиталға инвестициялар, сондай-ақ әлеуметтік қауіпсіздікті арттыру саясатын іске асыру есебінен экономикалық қауіпсіздіктің жоғары деңгейіне қол жеткізе алды. Желі. Қазақстан Үкіметі Ауыл шаруашылығы, өндіріс және қызметтер сияқты шикізаттық емес секторларды дамытуға белсенді атсалысты, бұл жаңа жұмыс орындарын құруға және экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға көмектесті. Дегенмен, ел үшін үнемі өзгеріп отыратын жаһандық экономика жағдайында экономикалық қауіпсіздікті сақтау үшін бейімделуді және дамуды жалғастыру маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. 2001-2003 жылдарға арналған жеңіл және тамақ өнеркәсібіндегі импортты алмастыру бағдарламасын бекіту туралы / /

Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі [Электрондық ресурс]. – 2018. URL: http://www.adilet.minjust.kz/rus/docs/P010001088_/links . (өтініш берген күні: 01.07.2018) [URL: <http://rrsociology.ru/en/journal/article/358/>].

2. Prebisch R. Power principle and the ethics of development. Buenos Aires: IDB-INTAL, 2016. 140 p. [URL: <http://rrsociology.ru/en/journal/article/358/>].

3. Ыдырысов г., Пономарева Е. импортты алмастыру саясаты және Ресей экономикасының бәсекеге қабілеттілігі // Экономикалық даму

4. Сенчагов в. К. Экономика, қаржы, бағалар: эволюция, трансформация, қауіпсіздік / В. К. Сенчагов. – М.: Анкил, 2017. – 321 с.

5. Архипов А. экономикалық қауіпсіздік: бағалау, проблемалар, қамтамасыз ету әдістері / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // экономика мәселелері. – 2017. – № 12. – 38-51 Б.

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Коньова К.А., здобувач вищої освіти

*Науковий керівник: Леонтьєва Л.В., канд. юрид. наук, доцент
Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

З метою підвищення прозорості, підзвітності та ефективності діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання державної та громадської форми власності (далі – суб'єкти господарювання), а також загального управління ними та використання наявних ресурсів, і для цього особливої актуальності набуває система управління, особливо процесом. Адже ефективна система фінансового контролю за управлінням державними (місцевими) ресурсами (публічними коштами, основними засобами та іншими активами) та їх використанням є не лише інструментом гарантування прозорості, підзвітності та якості діяльності органів державної влади, а й , органи місцевого самоврядування та бізнес